

*Фесенко Галина Григорівна,
доктор філософських наук, професор,
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
ORCID 0000-0001-7133-484X*

МІСТОПЛАНУВАЛЬНІ ПРАКТИКИ АНТИЧНОСТІ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ НАРИС

У фокусі уваги сучасної урбаністики до практик універсального дизайну осмислюються концепції щодо організації міст, дизайн яких має органічно поєднати різні візії (екологічної збалансованості, соціальної справедливості, економічної життєздатності та естетичної привабливості) [4]. У зв'язку з цим зберігається інтерес до філософського підґрунтя містопланувальних практик доби античності.

Відомо, що в античній філософії місто розглядалося як культивована, «цивілізована» локація, на відміну від сільської місцевості, яка вважалася первісною та примітивною. Сільська просторовість не передбачає фіксацію відмінностей між природними та антропогенними компонентами ландшафту. Спільноти, які «прив'язані» своїм корінням до природного середовища, трансформують його, й водночас адаптуються до нього. У бутті селянства природним є не тільки те, що оточує, а й те, що «споживається». У такому разі природний ландшафт постає не лише зовнішньою частиною людського буття, а невід'ємною внутрішньою. Водночас містяни розглядали природу як більш віддалену від їхнього безпосереднього середовища та повсякденного досвіду [3].

Вважається, що в античній цивілізації виникла потреба обґрунтувати привласнення спільнотою простору, повністю відокремленого від панування природи. Міська територія, як «людський простір», відмежовується від хаосу природи. Зокрема, відомі розмисли античного філософа Платона про місто, що дає відчуття універсальності, єдності спільноти із забудованим простором. Загальновідомим є вислів

Сократа про «найбільшу й найпрекраснішу форму мудрості» – це та, яка потрібна для планування та прикрашання міст і людських спільнот. За Сократом, міське планування має велике значення для міського розвитку – воно впливає на регулювання, будівництво, економічне зростання та повсякденне життя людей.

Античні практики містопланування вироблялися шляхом втілення моделей міської структуризації, а також у результаті складної соціокультурної еволюції, теоретичної рефлексії щодо «ідеального простору». Важливо, що в культурному просторі грецького поліса вже в архаїчну епоху складаються й перші спроби експлікувати ідеальний політичний проект на міську архітектуру (етруські міста Марзаботто і Гонфієнті, побудовані на початку VI ст. до н.е., грецький поліс Фурій, заснований у 444 р. до н.е. за ініціативою Перікла, а також софіста Протагора).

Особливу роль відігравало застосування ортогональної планометричної схеми до всієї міської реальності. Геометричний контроль конформації міста використовувався греками з VII-VI ст. до н. е. під час реконструкції або заснування нового міського центру (наприклад, на узбережжі Егейського моря місто Смірна, у Великій Греції – Метапонт, на Сицилії – Мегара Іблея). Планування цих міст відрізняється регулярністю блоків і ортогональністю. Ортогональні осі, адаптовані до топографічного характеру місць, властиві також містоплануванню Сіракуз, Таранто, Локрі, Селінус (Селінунте), Солунто, Посідонія (Пестум). Міська схема складається з головних і другорядних доріг, що перетинаються перпендикулярно та поділяють «міську тканину» на квадратні або прямокутні блоки. У цьому типі системи, яка часто не має інтегрованого центру в ортогональній сітці, окремі блоки мали рівнозначну цінність. Натомість символічний і функціональний центр міста майже завжди перебував у децентралізованому положенні, традиційно розташованому на висоті (акрополь) і з власною міською структурою.

Давньогрецькі містопланувальні практики стали об'єктом теоретизації, здійсненої у V ст. до н.е. давньогрецьким математиком, софістом, урбаністом Іпподамом Мілетським. Він перший застосував

іонійський досвід містопланування до Еллади. Вважається, що Іпподам був автором плану реконструкції Мілета (запровадив прямокутну сітку вулиць, орієнтованих відносно сторін світу, враховував природні умови, перспективу розвитку, функціональність усього архітектурно-просторового комплексу).

Іпподам Мілетський, ймовірно, теоретизував застосування ортогональної схеми при плануванні міст. Більшість інформації про цього давньогрецького містобудівника відома з Аристотелевої «Політика» (трактат Іпподама про формування полісів до наших часів не зберігся). Аристотель, окрім того, що приписує йому концепцію сітчастої структури, з вулицями, що перетинаються під прямим кутом, акуратно розмежовують житлові квартали чотирикутної форми, також посилається на соціально-політичні ідеї Іпподама.

Розроблена Іпподамом ортогональна система містобудування стала основою для побудови міст-колоній грецького світу між V і IV століттями до нашої ери, включаючи знамениту Олександрію. Іпподамова система (ιπποδαμείο) міста нагадує шахову дошку, де все підпорядковано симетрії і геометрії: заснована на трьох поздовжніх осях, орієнтованих у напрямку схід-захід, що перетинаються перпендикулярними осями, орієнтованими у напрямку північ-південь; перетин цих осей утворює прямокутні блоки. На цій системі розвинулись, зокрема, й сучасні містопланувальні практики. За Іпподамовою системою, розраховується й чисельність мешканців (10 000 осіб), які розміщені у трьох частинах: для військових, для ремісників, для землеробів. Цей план набув популярності, за Іпподамовою схемою будувалися багато давньогрецьких міст. Прикметно, що в елліністичний період ця містопланувальна схема застосовувалася дещо у інший спосіб: міський центр розміщувався у геометричному центрі міста (Пелла, Пріена).

З Іпподамовим планом міста був добре обізнаний і Платон, про що свідчить трактат «Про державу». Для забезпечення реалізації соціальної утопії Платон використовував правильну геометричну форму-коло, утворюючи таким чином окружні та радіальні дороги в місті. Агора – головна ринкова площа в центрі міста і водночас головна громадська

площа. У діалозі Платона «Критій» протиставляється два міста (Афіни та Атлантида), які постають втіленням двох різних концепцій божественної моделі, як реальність між логосом і хаосом [2]. Для Платона філософський логос має висвітлюватися в контексті визначального дискурсу (*logos apophantikos* або декларативний), який слугує для встановлення істинності чи хибності пропозиції.

Містопланувальні особливості Атлантиди описані Платоном як архітектура утопічної країни: розділена на десять зон, кожною з яких керував син Посейдона та його нащадки; земля створювала вдосталь товарів і продуктів; порти, палаци, храми та інші величні споруди. У центрі діалогу також Афіни, з їх районами для ремісників, землеробів, а також наявними ознаками корумпованості управління. На тілі Афін та Атлантиди Платон окреслює утопічну візію міста, «зверненого до законів, натхненних Добром».

Ідеальне місто Платона поділене на 12 рівних частин, має центральну площу (агору), прямі вулиці, ошатні ідентичні будинки. Натомість відомо, що урбоформа тогочасних Афін була відмінною від практик містопланування Іпподама (вузькі і звивисті вулиці з незграбними будинками, без садів тощо). Платонівський образ міста виходив за межі чисто архітектурних і містобудівних ідей у площину розмислів про необхідність ліквідації усіх протиріч в місті (наприклад, будинки мають бути подібними один на одного, щоб не викликати заздрість і змагання перевершити сусіда) [1]. В урбаністичній схемі Платона виявляється вплив піфагорійської філософії, про що свідчить опис контурної системи міста, а також типових будинків. Розташування спортивних залів (у місті) та іподромів та спортивних майданчиків (за його межами) могло бути довільним, але водночас ці споруди повинні розташовуватись на однаковій відстані один від одного, забезпечуючи всім мешканцям рівні можливості ними користуватися. У такій архітектурній формі Платоном відображено концепцію ізономії (*ισονομία*), справедливого ставлення громади до громадян.

Рефлексія Платона відкривається політичним теоріям, що межують з утопією, але не заходить так далеко, щоб уявити місто, яке втілює ідеальність теоретизованих ним політичних уявлень і державних

структур у завершеність архітектурних форм. Отже, місто не є простим «контейнером» для жителів, це не просто питання «помістити» архітектурно чи монументально, воно артикулюється поняттями *urbs* (громадянська спільнота).

Міський топос став предметом особливої уваги з часів утвердження образу універсального міста – Риму. Це місто стало своєрідною моделлю космосу, і вже в самій його забудові, в архітектурній структурі відображалася концепція світобачення та світосприйняття «місто – увесь інший світ» («*Urbi et Orbi*»).

Список використаних джерел:

1. Golding N. H. Plato as city planner. *Arethusa*. 1975. Vol. 8. № 2. P. 359-371.
2. Платон. Діалоги /пер. з давньогрец. Харків: Фоліо, 2008. 349 с.
3. Фесенко Г. Г. Морфологія міських ландшафтів: культурфілософські інтерпретації : монографія. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 282 с.
4. Фесенко Г. Г., Фесенко Т. Г. Дизайн архітектурно-просторових рішень в контексті сучасного урбанізму. *Інноваційні культурно-мистецькі аспекти в сучасній картині світу*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (11-13 вересня 2019 р.), ХНТУ / за ред. Якимчук О.В. Херсон: ХНТУ, 2019. С.199-201.

дверб

STIFTUNG ZUR FÖRDERUNG DES BAUWESENS

ФОНД ПІДТРИМКИ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет будівництва і архітектури
Міністерство розвитку громад та територій України
Комітет з питань організації державної влади, місцевого
самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Верховної
Ради України
Представництво Польської академії наук в Києві
ВГО «Асоціація українських правників»
Фонд Ебергарда Шьока (ФРН)
Фонд підтримки будівельної галузі (ФРН)
Краківський політехнічний університет ім. Тадеуша Костюшко
(Польща)
Караденізський технічний університет (Туреччина)
Ташкентський інститут інженерів іригації та механізації сільського
господарства (Узбекистан)

УРБАНІСТИЧНИЙ ФОРУМ 2021
9-10 грудня
December 9-10

ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ: МІСТОПЛАНУВАННЯ, АРХІТЕКТУРА, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК II

Частина 1

КИЇВ 2021

<i>Татаркіна С. Д., Деревінський В. Ф.</i> Гендерна нерівність у контексті планування міста.....	155
---	-----

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА МІСТОПЛАНУВАННЯ

<i>Martyka A.</i> Model interpretation of the city's spatial structure and spatial policy. Case study of Rzeszów	161
<i>Згурська В. Л.</i> Політика згуртування ЄС та ріст регіональних диспропорцій у Болгарії.....	169
<i>Корсак М. В.</i> Историко-архитектурное наследие Приднестровья как фактор развития сельских поселений региона.....	174
<i>Гулей Д. В.</i> Ревіталізація промислових територій на прикладі кварталу Роттерманні, м. Таллінн, Естонія	179
<i>Донченко К.А., Кулеба О. М.</i> Практики вимірювання публічності місцевого самоврядування у зарубіжних країнах.....	182
<i>Дін Ян, Івашко Ю. В., Івашко О. Д.</i> Східні сади і їх роль в історичній і сучасній міській структурі	187

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

<i>Фесенко Г. Г.</i> Містопланувальні практики античності: історико-філософський нарис	194
<i>Шебек Н. М., Родітєлева А. А.</i> Оцінка історико-культурного потенціалу Харківського масиву міста Києва	199
<i>Єгоров В. В.</i> Про історію державно-правових відносин князя та вічевих зборів в Давньоруській державі у період IX – початку XIII ст.	210
<i>Дьомкін П. О.</i> Особливості запровадження міської реформи 1870 року в українських містах Російської імперії	220